

SIMONOVITS BORI

A migrációs válságra adott társadalmi reakciók Magyarországon – elutasítás és szolidaritás^{*}

Ebben az írásban a Tárki 2015 őszi–telési végzett kvalitatív és kvantitatív empirikus kutatására támaszkodva azt az ellentmondást járom körül, hogy miként nőhetett ki rövid idő alatt egy nagymértékben zárt értékrendű és a másságot, ezen belül a bevándorlók bármely csoportját elutasító társadalomban egy elkötelezett és hatékony önkéntes mozgalom, amely a megszokott segítők hiányában – minden korábbi szervezeti előzmény nélkül – szinte egymagában töltötte be humanitárius szerepét.

A 2015-ös nyári–ősi migrációs hullám magyarországi eseményei számos meglepetéssel szolgált a magyar közélet számára. A korábban elképzelhetetlen méretű embertömeg hatalmas kihívást jelentett egy olyan ország számára, amely erőteljesen idegenellenes, elzárkózik a másság különböző formáitól (a szegényektől, a cigányoktól, a hajléktalanoktól, a homoszexuálisoktól és a bevándorlóktól), és amire a kormányzat erőteljes kommunikációs kampányt épít, ahol a civil aktivitás és az egymás iránti bizalom szintje általában véve igen alacsony. Ennek ellenére a szolidaritás új formái bukkantak fel, amely során civil erők alapvető humanitárius segítséget nyújtottak az országba hirtelen nagy számban érkezők számára.

^{*} Az írás alapja a kutatásról megjelent angol nyelvű tanulmánykötet (lásd *Simonovits–Bernát* (szerk.) [2016]).

A BEVÁNDORLÁSSAL ÉS MENEKÜLTEKSEL KAPCSOLATOS LAKOSSÁGI VÉLEMÉNYEK

A bevándorlással kapcsolatos félelmek és az idegenellenesség vizsgálata az elmúlt időszak menekültügyi válságának és az egész világot megrázó terrorcselekmények tükrében különösen aktuális. A 2015-ös kutatás erőssége, hogy a válság több fázisát is vizsgálta, azáltal hogy a kvantitatív adatfelvétel két hullámban zajlott. Az első „lakossági pillanatfelvétel” 2015 októberében, a migrációs hullám csúcsán és a magyarországi jogi (2015. szeptember 15.) és fizikai határzár teljes megvalósulásának (2015. október 16.) időszakában készült. A második lakossági felmérés 2016 januárjában, az egész EU biztonságpolitikáját megkérdőjelező párizsi terrortámadások után két hónappal és – közvetlenül a Magyarországon is nagy sajtóvisszhangot kiváltó – németországi szilveszteri atrocitások utáni helyzetet rögzíti.

Az idegenellenesség alakulását és a bevándorlással kapcsolatos lakossági attitűdöket – különös tekintettel a migrációval kapcsolatos félelmekre – két reprezentatív lakossági kutatás eredményeire alapozva tekintem át. Ahol erre lehetőség nyílik, az elemzés időbeli és térbeli kitekintéssel egészítem ki: egyrészt a Tárki 1992 óta rendszeresen méri az idegenellenesség alakulását, másrészt 2015 őszén az idegenellenességet és az ehhez kapcsolódó félelmeket a visegrádi országok lakosai körében végzett reprezentatív kutatások segítségével is vizsgáltuk; valamint EU-s összehasonlító kutatások eredményeit is felhasználtuk.

Az Eubarometer keretében rendszeresen kérdezik az EU tagállamokban élő népességet az Európába irányuló migrációról és az EU migrációs politikájáról.¹ Míg 2013 nyarán a 28 ország lakosainak mindössze 14 százaléka, addig 2015 májusában több mint egyharmada (38 százalék), 2015 szeptemberében pedig már csaknem fele (47 százalék) sorolta a bevándorlást az EU-t érintő három legnagyobb kihívás közé.

Az országok szerinti összehasonlításban Csehország, Olaszország és Észtország mellett Magyarországon volt a legmagasabb – kétharmad körüli – a bevándorlást az EU legégetőbb gondjának érzők aránya. Ha pedig aszerint rendezzük sorba az EU 28 tagállamának lakosságát, hogy hogyan vélekednek az EU felé irányuló munkaerő-migrációról, akkor azt találjuk, hogy leginkább a svédre jellemző a többi EU-tagországból, valamint az EU-n kívüli országokból legálisan érkező bevándorlók elutasítása, mind pedig az

¹ <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion>.

EU illegális bevándorlást szabályozó migrációs politikájának elfogadása, majd őket követik a németek, a luxemburgiak és a dánok.

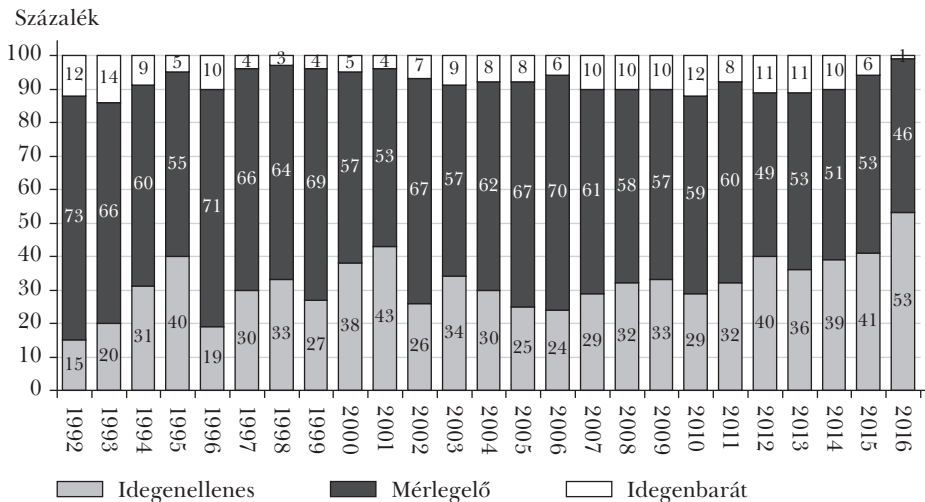
A teljes Európai Uniót, mind a 28 tagállamot lefedő összehasonlító adatok mellett a viseigrádi országok menekültekkel kapcsolatos vélekedéseiről is rendelkezünk információval arra az időszakra vonatkozóan, amikor Magyarországot – a nyugat-balkáni útvonal részeként – jelentős mértékben érintette az elsősorban Németország felé irányuló migráció. A 2015 nyár végi – őszei adatok szerint a kifejezetten a háborús övezetekből érkező menekültek befogadásával kapcsolatban leginkább a szlovákiai válaszadók voltak elutasítók: Szlovákiában kétszer annyian (63 százalék) vélték úgy, hogy egyáltalán nem kellene befogadni a háborús övezetekből érkező menekülteket, mint a leginkább befogadónak számító magyar, illetve lengyel válaszadók (32 illetve 38 százalék).

A Tárki immár bő két évtizede rendszeresen méri a magyar lakosság idegenekkel kapcsolatos véleményét a menedékkérők befogadásának kérdésén keresztül. (A kérdezettek három válaszlehetőség közül választhatnak: minden menekültöt be kell-e fogadni, vagy mérlegelni kellene azt, hogy kit fogad be Magyarország, illetve senkit sem lenne szabad befogadni.) Az idősoros adatok (1. ábra), elemzése azt sejteti, hogy jelentős az összefüggés a társadalom idegenellenessége és a kormányzat menekültekkel, terrorizmussal kapcsolatos kommunikációja között. Érdekes eredmény az elmúlt másfél évben több alkalommal mért idegenellenesség adatsora alapján, hogy míg 2015 nyarán és őszén relatíve alacsonyabb volt az idegenellenesek aránya (39, illetve 36 százalék), addig 2016 januárjában kiemelkedően magas arányt találtunk (53 százalék). Ennek az eddig mért legmagasabb értéknek a legvalószínűbb magyarázata a terrorizmust a menekültüggyel összekapcsoló közbeszéd térnyerése és a bevándorlásellenes kommunikáció további erősödése (például országos népszavazás kezdeményezése a „kötelező betelepítési kvótáról”).

Rákérdeztünk arra is, hogy mely származási országokból, illetve mely menekülési okok alapján fogadnának be leginkább Magyarországra érkező menekülőket. Az Európán kívülről érkezők közül a magyarok a szírekkel voltak a leginkább szolidárisak: 2015 októberében a mérlegelők több mint egyharmada, 2016 januárjában pedig egynegyede fogadott volna be szír menekülteket Magyarországra, ami a többi menekültkibocsátó országból érkezők megítéléséhez képest kifejezetten pozitívnak tekinthető. Hozzá kell tenni azonban, hogy 2015 őszéhez képest jelentősen visszaesett az összes általunk vizsgált Európán kívüli országból (Afganisztán, Pakisztán, Irak és Szomália) érkezőkkel kapcsolatos befogadási hajlandóság.

1. ÁBRA

Az idegenbarát, a mérlegelő és az idegenellenes válaszadók aránya Magyarországon 1992 és 2016 között (százalék)

Megjegyzés: Minden évben a következő kérdést tettük fel: „Ön szerint be kell-e fogadni a menekülteket?” A válaszlehetőség: „Igen, minden menekültöt be kell fogadni” (idegenbarát álláspon); „Van akit be kell fogadni, és van, akit nem” (mérlegelő álláspon); „Senkit sem szabad befogadni” (idegenellenes álláspon).

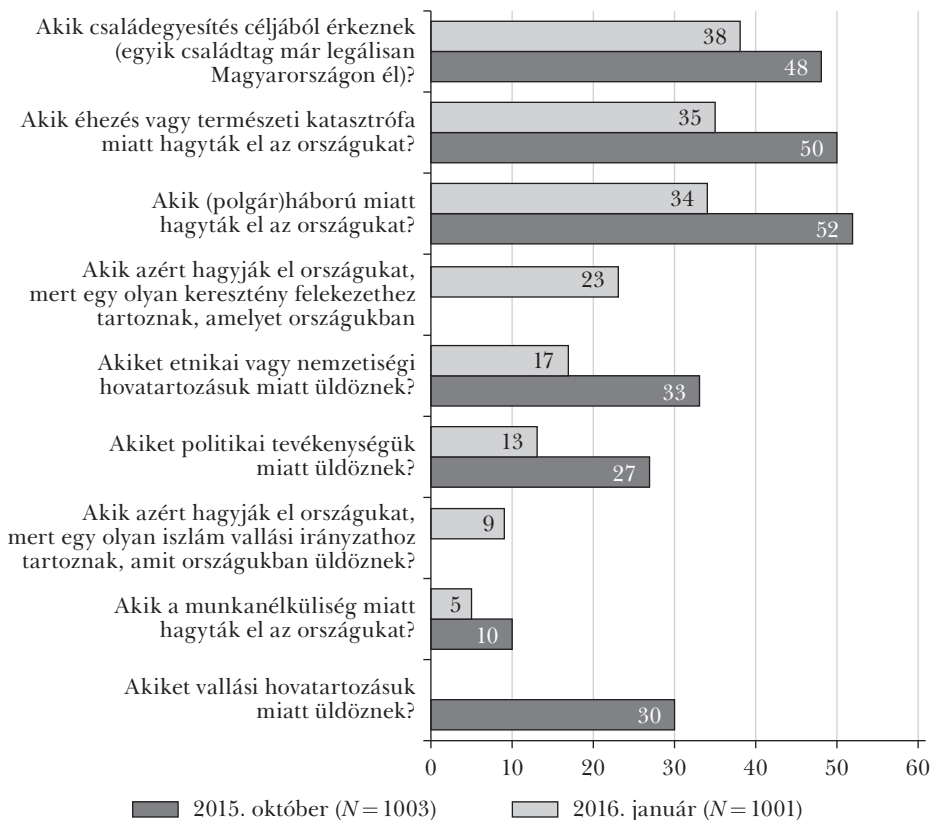
Forrás: Tárki, Omnibusz-kutatások, 1992–2015.

A menekülési okokat tekintve, a magyar lakosság leginkább a (polgár) háború, az éhezés vagy természeti katasztrófák elől menekülőkkel, illetve a családdegyesítési céllal érkezőkkel kapcsolatban bizonyult együttérzőnek (2. ábra). Míg 2015 októberében minden második, addig 2016 januárjában minden harmadik válaszadó ítélte meg úgy, hogy Magyarországnak be kell fogadnia a háború, az éhezés vagy természeti katasztrófa elől, illetve a családtagjukat követő menekülőket. Figyelemre méltó, hogy a politikai, etnikai, illetve vallási alapú üldöztetéssel kapcsolatban kevésbé szolidáris a magyar lakosság; továbbá jelentős különbséget tesznek azok között, akiket keresztény, illetve muszlim vallásuk miatt üldöznek: míg az előbbieket minden 4. válaszadó, az utóbbiakat csak minden 10. fogadta volna be a 2016. januári kutatás eredménye szerint.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a magyar társadalom attitűdjeiben 1. milyen mértékű, a bevándorlással kapcsolatos fenyegetettségérzet *reális* szintje (félelem a Magyarországra, illetve Európába érkező migráció mértékétől és ellenőrizetlenségtől) és *szimbolikus* szintje (a megnövekedett migráció kulturális, vallási háttere); 2 ezek szétválaszthatók-e egymástól. Eredményeink szerint mindkét vizsgált fenyegetettségérzet kiemelkedő

2. ÁBRA

A menekülési okok elfogadottsága, az elfogadottság sorrendjében 2015 őszén és 2016 januárjában, százalék ($N = \sim 1000$)

Megjegyzés: míg a 2015. októberi adatfelvétel során a vallási okú üldöztetést együtt kezeltük, a 2016. januári adatfelvétel során szétválasztottuk: megkülönböztetve egymástól azokat a menekülőket, akik kereszténységük, és azokat, akiket iszlám hitük miatt üldöztek, és hagyták el országukat.

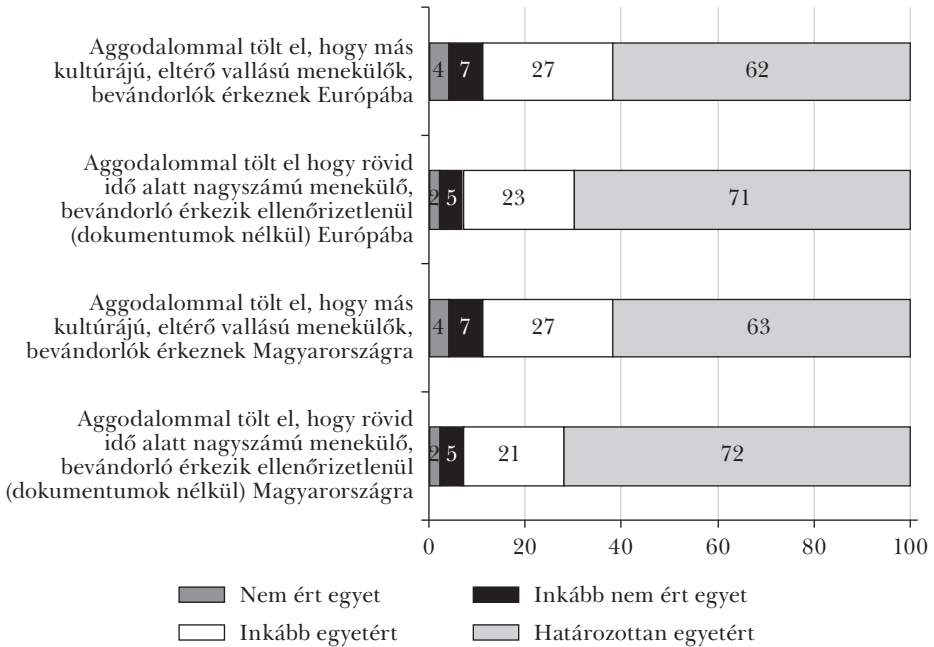
Forrás: Tárki, Omnibusz, 2015/10 és 2016/01.

mértékű a magyar társadalomban (3. ábra), és szorosan összefüggnek egymással. (A kérdés részletesebb kifejtését lásd *Simonovits–Bernát* (szerk.) [2016] 1.5. fejezetet)

A bevándorlással kapcsolatos félelmeket javarészt ugyanazok a társadalmi-demográfiai tényezők magyarázzák (iskolai végzettség, regionális különbségek, életkor), mint az idegenellenességet, a legfontosabb különbség pedig a nemek és a pártpreferencia szerint ragadható meg. Míg a kérdezettek neme sem az idegenellenesség, sem az idegenbarátság kialakulásának esélyét nem befolyásolják, addig a bevándorlással kapcsolatos félelem a nőkre inkább jellemző, mint a férfiakra. Továbbá a szocialista szavazók az

3. ÁBRA

A tömeges migrációval kapcsolatos szimbolikus és reális fenyegetettség érzet, százalékban ($N = \sim 980$)

Forrás: Omnibusz 2016/01.

idegenbarátság kialakulását nem, csak a félelemérzetet befolyásolták jelentősen: az MSZP szimpatizánsai átlag alatti mértékben érzékelték a bevándorlással kapcsolatos félelmeket 2015 őszén. A politikától távol maradók kiábrándultsága viszont mind az idegenellenesség, mind bevándorlással kapcsolatos félelmek kialakulásának az esélyét növeli.

A kisebbség és többség közötti interakcióban meghatározó jelentőségű „társas érintkezések” szintén összefüggnek a félelem érzékelésével. Kutatásunk során kétféleképpen mértük azt, hogy a kérdezettnek van-e kapcsolata valamilyen migráns csoporttal. Érdekes módon a kétféle érintkezéstípus ellentétes irányban hatott a menekültekkel kapcsolatos attitűdökre. Akik találkoztak a kérdezést megelőző 12 hónapban Magyarországon menekülttel vagy bevándorlóval (*felszínes érintkezés*), nemcsak az átlagnál jelentősen nagyobb arányban voltak elutasítók a menekültekkel kapcsolatban, hanem az általuk érzékelt félelem is átlagnál magasabb szintű volt. Ugyanakkor azok, akik ismertek személyesen menekültet vagy bevándorlót (*személyes érintkezés*), az átlagnál kisebb mértékben érzékelték bevándorlással kapcsolatos félelmet (hozzá kell tenni, hogy ez a hatás mérséklődött 2016 januárjára).

A SZOLIDARITÁS ÚJ FORMÁI – RÉGI ÉS ÚJ SEGÍTŐK SZEREPE A 2015. ÉVI MAGYARORSZÁGI MIGRÁCIÓS HULLÁM IDEJÉN

2015-ben nagyságrendileg 390 ezren lépték át a szerb–magyar, illetve horvát–magyar határt, közülük 177 ezer főt regisztráltak menedékkérőként. 2015. őszi felvételünk szerint a lakosság 3 százaléka vett részt valamilyen módon a Magyarországra érkező több százezer menekülő segítésében: természetbeli vagy pénzadományozás, illetve önkéntes munka formájában.

A 2015-ös nyár elején hirtelen megjelenő és dinamikusan növekvő, hétköznapi magyar emberekből álló új civil szervezetek tevékenységének társadalomtudományos jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A kizárólag önkéntesek munkájára és adományaira épülő, jellemzően humanitárius szempontok által vezérelt úgynevezett alulról építkező (*grassroots*) szerveződések meglepően rövid idő alatt szerteágazó tevékenységi kört építettek ki, ezáltal jelentős ismertséget és befolyást szerezve.

Közéleti súlyuk egy jelentősen átpolitizált térben különösen felnagyítva jelent meg, hiszen tevékenységük éles ellentétben állt a bevándorlásellenes kormánykommunikációval. Aktivitásuk látványos volt mind a közösségi médiában, mind a sajtó különböző ágaiban, mind pedig a migrációs hullám által érintett nagyvárosok és Budapest forgalmas vasútállomásain és közterein. Ráadásul egy olyan terepen „vetették be” magukat, amely elvileg elsősorban az államé, emellett nagyobb civil és egyházi segélyszervezetek tevékenységi területe.

Ez a helyzet együttesen alakította ki az önkéntes segítők „ellenzéki arcát”, amit nemcsak tetteik, de gyakran szavaik is megalapoztak. Ugyanakkor kizárólag ellenzéki politikai motivációval azonosítani az idejüket és anyagi erőforrásaikat jelentős mértékben bevető, hetekig-hónapokig aktívan segítő önkénteseket erősen félrevezető lenne: az önkéntesek körében végzett fókuszcsoporthozos beszélgetések és egyéni interjúk rávilágítottak, hogy jelentős részük tisztán humanitárius okokból, segíteni akarásból, más részük pedig főleg saját, családi vagy ismerősi érintettsége okán vált önkéntes segítővé, és csak egy további részük aktivitása magyarázható főként ellenzéki motivációval.

A 2015 nyár folyamán és az ősz elején egyre nőtt a migránsok száma, és ezzel fokozódott az új önkéntes szervezetek tevékenysége és közéleti szerepvállalása és ismertsége is. Eközben az új önkéntesek egyre inkább hiányolták a profi segélyszervezetek tevékenységét, távolmaradásukat szintén részben politikai okokkal magyarázták. A civil önkéntesek

domináltak a segítőmunkát egészen a szeptember közepi fizikai és jogi határzár életbe lépéséig, majd hirtelen a lezárt szerb határtól Horvátország felé fordult a migrációs hullám. Ezzel párhuzamosan – a kormány célzott felkérése és jelentős anyagi hozzájárulása után – aktivizálódott a nagy segélyszervezetek egy része, és ez az aktivitás egészen a horvát határ fizikai lezárásáig, október közepéig meg is maradt. Közben az új önkéntesek erősen visszaszorultak, az átutazók tömegei pedig még ma is elkerülik a nagyvárosok köztereit.

A 2015. nyári–ősz események és az új önkéntesek felbukkanása számos újdonsággal szolgált a magyarországi civil aktivitás terén. Megmutatta

– hogyan lehet tisztán önkéntes alapon, szervezeti előzmény nélkül jelentős volumenű karitatív munkát végezni úgy, hogy maga a szervezet (együtt minden infrastrukturális elemével és etikai normájával) az események közepette épült ki; továbbá

– hogyan lehet főleg amatőrök elkötelezettségére alapozva (de profi szakembereket is a soraikban tudva) hatékonyan segíteni a szükségszerűen felbukkanó szakmai hibák és folyamatos nehézségek ellenére is; és végül azt is

– hogyan helyettesíthetők az erre hivatott professzionális szolgáltatók (legalábbis ideiglenesen, de akár közép távon is) csak önkéntesek munkaerejére, valamint magánemberek és cégek adományaira alapozva.

A menekültsegítő önkéntesek a Facebookon alakultak és szerveződtek, tevékenységüket Facebook-csoportjaikon keresztül koordinálták, így a közösségi média Magyarországon eddig még nem tapasztalt mértékben mutatta meg új arcát. Emellett a média más elemeit, főleg az online sajtót is erőteljesen bevonó, kommunikációjukban is tudatos szervezetek rámutattak az online média már eddig is ismert befolyására. Számos további online eszköz, applikáció és felület célzott használata tovább árnyalta a képet: mind az úton lévők, mind pedig önkéntes segítőik számos online fórumot és eszközt állítottak céljaik szolgálatába.

Kérdés azonban, hogy a migrációs hullám által felszínre került civil szolidaritás alapján tudatos építkezéssel a hazai rászorulókat segítő aktívabb civil megmozdulás születik-e, vagy a 2015-ös önkéntes mozgalom csak egy átvonuló, nem letelepedő népszerűség esetében működik, amikor csak néhány napig kell információt és ételt-italt adni a rászorulóknak, nem pedig hosszabb távon segíteni magyarországi integrációjukat.

ÖSSZEZÉS

A kvantitatív adatelemzés több ponton megerősítette a kontaktuselmélet (*Intergroup Contact Theory*) – eredetileg lásd *Allport* [1957]) – azon kitételét, hogy a társas érintkezés csak *meghatározott feltételek között* mozdítja el pozitív irányba a kisebbség–többség viszonyát, mely feltételek között – *Pettigrew–Tropp* [2000], [2006] 200 kutatásra épülő metaelemzése szerint – a legfontosabb az *érintkezések rendszeressége*. Nyilvánvaló, hogy sem az ok-okozatiság sorrendjét (azaz annak eldöntését, hogy azért van több migráns ismerőse a kérdezettnek, mert elfogadó, vagy azért elfogadó, mert sok migráns ismerőse van), sem pedig a kontaktushipotézis hatásmechanizmusának részletes elemzését a rendelkezésünkre álló adatbázisok elemzése nem teszi lehetővé. Ennek vizsgálata a kapcsolatok minőségének és mennyiségének részletesebb feltárását igényli. Az mindenesetre elmondható, hogy a legfrissebb kutatási eredményeink – korábbi nagyobb mintán végzett felmérésekhez hasonlóan² – is igazolták a társadalmi érintkezésekre vonatkozó elméletnek azon feltételezését (úgynevezett kontaktushipotézis), hogy a személyes ismeretség csökkenti az érzékelt idegenellenességet, akár a társadalmi távolságon, akár az idegenellenességen, akár a percipiált félelmen keresztül mérjük azt.

A kvalitatív kutatásunk pedig arra világított rá, hogy a menekülők segítése Magyarországon 2015 nyarán egy korábban nem látott mértékű civil összefogással valósult meg. A segítség motivációiról továbbá az mondható el, hogy a *politikai ellenállás* mellett a tiszta *altruizmus* illetve a *személyes érintettség* (első, illetve másodgenerációs migráns segítők) különböző mintázatai egyaránt megjelentek a segítők motivációs struktúráiban.

HIVATKOZÁSOK

- ALLPORT, G. [1957]: Az előítélet. Gondolat, Budapest.
- PETTIGREW, T. F.–TROPP, L. R. [2000]: Does intergroup contact reduce prejudice? Recent meta-analytic findings. Megjelent: *Oskamp, S.* (szerk.), *Reducing prejudice and discrimination: Social psychological perspectives*. Erlbaum, Mahwah, NJ, 93–114. o.
- PETTIGREW, T. F.–TROPP, L. R. [2006]: A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 90. No. 5.

² 2011-ben 3000 fős mintán végeztünk hasonló elemzéseket (lásd erről részletesen: *Sik–Simonovits* [2012] és *Simonovits–Szalai* [2013]).

- 751–783. o. http://www.iaccp.org/sites/default/files/pettigrew_tropp_2006_contact_theory_0.pdf.
- SÍK ENDRE–SIMONOVITS BORI (SZERK.) [2012]: Migráns esélyek és tapasztalatok. Tárki, Budapest, http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011.pdf.
- SÍK ENDRE–SIMONOVITS BORI–SZEITL BLANKA [2016]: Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. Régió. 24. évf. 2. sz. 81–108. o. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>.
- SIMONOVITS BORI (szerk.) [2016]: Attitudes towards refugees, asylum seekers and migrants. Tárki, Budapest, http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20151203_refugee.pdf.
- SIMONOVITS BORI–SZALAI BOGLÁRKA [2013]: Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. Magyar Tudomány, 174. évf. 3. sz. 251–262. o. <http://www.matud.iif.hu/2013/03/03.htm>.
- SIMONOVITS BORI–BERNÁT ANIKÓ (szerk.) [2016]: The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary. Tárki, Budapest, http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_refugees.pdf.